

În importanța însemnărilor pe vechile cărți românești în cunoașterea evoluției demografice a Țărilor Române

*Drd. Gabriela-Carmen Diaconescu
Universitatea Valahia, Târgoviște*

Rezumat

Private în ansamblu, însemnările de pe vechile cărți românești, oferă cercetătorului de astăzi, o gamă diversă și variată de informații de ordin demografic. Ele pot fi interpretate în mod diferit. Prin caracterul lor specific de surse medieval românești, aceste însemnări sunt private astăzi în lumina direcțiilor noi de cercetare a istoriografiei actuale, ca o sursă de importanță primordială, care nu mai poate fi ignorată de nici un cercetător, interes de reconstruire acestor realități medieval românești.

Cuvinte cheie

teamă, divinitate, demografie, carte veche, epidemii

Însemnările pe vechile cărți românești constituie o sursă de informație extrem de prețioasă pentru cercetarea perioadelor în care celelalte surse istorice ale timpului sunt lacunare și uneori confuze.

Până acum însemnările de pe cartea veche românească au fost considerate în general ca un auxiliar al surselor narative ori documentare, considerându-se că ele puteau aduce doar precizări cronologice, ori puteau semnala o calamitate naturală, mai puțin sau deloc consemnată de către cronicari.

În contextul actualelor cercetări ale istoriografiei (1 Alexandru Duțu) , însemnările pe vechea carte, capătă o valoare de sine stătătoare, constituind unica modalitate de a pătrunde în lumea „istoriei scrise de cei mici”, adică a grosului populației, ale căror simțăminte și trăiri apar cu totul sporadic în alte surse istorice și mai ales în cronici.

Provenite de la mii și mii de persoane de pe întregul cuprins al Țărilor Române, însemnările, au în marea lor majoritate, o încărcătură emoțională umană mult mai pronunțată și apropiată de trăirile sufletești ale oamenilor acelor timpuri, decât celelalte categorii de izvoare istorice.

Aceste însemnări apropie oameni demult dispăruți, în ceea ce privește gradul de cultură și în același timp de înțelegerea evenimentelor economice, sociale, politice, culturale sau chiar a fenomenelor naturii.

Autorii însemnărilor, constituie pentru istoricii de azi, niște observatori, care au semnalat evenimente, pe care alte surse istorice nu le menționează.

De regulă, respectivele însemnări, erau notate pe marginile cărților, pe filele albe de dinaintea sau de la sfârșitul cărților, ori chiar, în interiorul lor, pe spațiile rămase albe.

Prin însuși felul lor de a fi, însemnările nu cuprind statistici de informații, dar cu ajutorul lor și pe baza informațiilor istorice transmise de acestea, se pot cunoaște impacturile mai puternice asupra factorului demografic, anumite elemente ce se repetă în spațiu și în timp ale fenomenelor demografice, care cu ajutorul și prin coroborare cu alte surse istorice, pot conduce la stabilirea unor aspecte și tendințe în evoluția populației.

Pe baza acestor însemnări istorice s-au putut reconstitui fenomenele demografice mai importante, care s-au desfășurat preponderent, în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea cum au fost: numărul copiilor și mărimea familiei, evoluția acesteia, căsătoria, longevitatea, morbiditatea și mortalitatea, în special referitoare asupra impactului pe care l-au avut epidemiile și alți asemenea factori, asupra evoluției demografice.

Aceste însemnări pe vechea carte românească oferă date pe baza cărora se poate stabili numărul copiilor unor familii și de aici în mod direct evoluția măririi familiei.

Este evident faptul că rezultatul unor asemenea observații au valoare relativă, însă constituie o sursă importantă de informație istorică mai ales pentru perioadele în care informațiile demografice date de alte surse istorice sunt mai puține sau când aceste date există, sunt confuze.

Se poate stabili cu certitudine, numărul membrilor unor familii și mai ales numărul copiilor acesteia pe baza vechilor însemnări, atunci când se găsesc însemnate datele nașterii membrilor familiei, gradul lor de rudenie, iar când aceste date sunt coroborate cu alte aspecte demografice (decese, căsătorii), din aceeași familie, cercetătorul, poate observa mai clar și mai precis fenomenul demografic.

Există în acest sens o însemnare, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, pe un exemplar de Apostol, apărut la București, în 1683, în care se găsesc însemnările care menționează data nașterii și numele copiilor unui pârcălab, precum și decesul soției acestuia.⁽²⁾ Carte Românească Veche în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare).

O valoare mult mai mare însă, pentru demografia istorică, o constituie însemnările prin care se amintește de donația cărții, întrucât acestea contribuie la cunoașterea mediei numărului de copii ai unei familii din acea perioadă.

Aceste însemnări din categoria expusă mai sus, cuprind datele care precizează gradul de rudenie dintre donatori și primitori, fapt ce contribuie la cunoașterea numelor membrilor de familie, precum și la evoluția demografică a familiei.

O altă categorie de însemnări cu valoare demografică, o constituie și pomelnicele, deși în marea lor majoritate, datele oferite de acestea sunt confuze, totuși ele trebuie analizate cu grijă de cercetători.

Sunt însemnări care indică familii cu mulți copii, pe baza cărora se poate stabili evoluția demografică din acea zonă. Spre exemplu o însemnare din Maramureș, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea indică o astfel de familie cu mulți copii: „...Gota Taculi, cu boereasa sa Părasca, și fecior-său Tomaș și Ilica și Lupul și Griga și Vasi, și Ionaș, Măriuca, Veda, Anisia, Erina, (rupt) și carte iaste luat...”(3 Ioan Bârlea).

Sunt alte însemnări, care indicând numărul copiilor, contribuie la cunoașterea evoluției demografice din acea perioadă: „...Pântru aceea să se știe , alți din frați(i) lor și a lui să n-aibă să ceară, că n-au nici o triabă, numai feciorilor lui popa Ion, anume Vasile, Irina, Ileana, Iosif, Gavriil...”(4 Ilie Corfus).

Un alt aspect demografic evidențiat de însemnările de pe vechea carte românească, este și acela referitor la situația căsătoriilor și a nupțialității, chiar dacă la acest aspect, însemnările oferă un material documentar mai sărac.

Potrivit informațiilor furnizate de aceste însemnări, este probabil ca la sfârșitul secolului al XVIII-lea, vârsta căsătoriei pentru bărbați să fi fost în jur de 20 de ani, iar cea a căsătoriilor femeilor, fiind mult mai mică, între 12 și 15 ani.

Astfel pe un exemplar din Îndreptarea legii, se află o însemnare care atestă că proprietarul cărții se însurase la 19 ani și fiul său tot la 19 ani, iar soția fiului său, se căsătorise la 13 ani. (5 Biblioteca Academiei Române, Carte Veche Românească).

Faptul că bărbații se căsătoreau apoximativ la această vârstă, reiese și dintr-o însemnare din 1742 (6 Carte veche românească în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare), precum și dintr-o altă dată: 1803. (7 Biblioteca Națională a României, Carte Românească Veche).

Sunt și însemnări care atestă faptul că în cazul bărbaților, aceștia se recăsătoreau în cazul morții primei soții, concluzia ce reiese de aici, este aceea că există un anumit risc, crescut de mortalitate în cazul femeilor.

Referitor la aspectele majore ale fenomenului demografic, precum mortalitatea și morbiditatea, acestea pot fi mai bine percepute și pe baza acestor însemnări. În situația dată, există o distincție între valoarea informațiilor referitoare la indivizi și valoarea informațiilor care privesc cazurile de îmbolăvire în masă, cauzate de epidemii, războaie, foamete etc.

Informația istorică cuprinsă în aceste vechi însemnări românești, cuprinde și date istorice pe baza cărora, se poate reconstitui o altă latură a fenomenului demografic, anume aceia a longevității.

Cu toate că încă nu se poate stabili pe baza acestor însemnări, durata medie de vârstă, se poate observa totuși, că moartea persoanelor adulte care avea loc înainte de vârsta de 60 de ani, nu se datora exclusiv numai unor cauze biologice.

Sunt informații cuprinse în aceste însemnări care atestă că pentru secolul al XVIII-lea, moartea a survenit din cauze naturale, la 65-68 de ani (8 Biblioteca Națională a României, Carte Românească Veche), dar sunt cazuri când anumiți oameni ajung la vârste mai înaintate, în aceeași epocă (9 Carte Veche Românească în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare).

Există și cazuri consemnate deseori de către aceste însemnări, care atestă faptul că există indivizi, care au murit la 80-90 de ani și chiar peste 100 de ani, așa cum reiese dintr-o însemnare a unui preot „la biserica popei Soare, preasfințitul mitropolit Grigorie și m-am făcut duhovnic preotul pop(i) Radului duhovnicului tot de la această biserică amândoi am slujit. Tatîne-mieu au slujit nouăzeci de ani și am însemnat să să ție minte.” (10 Carte Veche Românească în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare).

În mod cert, informația istorică cuprinsă în această însemnare, nu este reală întrucât dacă a slujit chiar 90 de ani, atunci la moartea sa, ar fi trebuit să aibă cel puțin 110.

Există o însemnare care atestă moartea unui alt preot, la 81 de ani (11 Carte Veche Românească în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare).

Autorul unei alte însemnări nota că: „și trăia tatu-meu Sîrbu și era omu de vârstă de ani 100 trecuți și eramu în vîrstă de douăzeci și patru, eu popă (Ștefanu)”. (11 Nicolae Iorga).

Dacă pentru aspectele demografice analizate mai sus, vechile însemnări cuprind o informație istorică cât de cât reală și în același timp abundentă pentru mortalitatea infantilă din acea perioadă istorică, sunt mult mai puțin numeroase aceste date.

Există însemnări în care este menționată moartea unor copii, dar ele sunt neclare și nu permit stabilirea unor concluzii.

Însemnările vechi românești, nu conțin suficiente date pentru a se putea analiza durata și media de vârstă a locuitorilor Țărilor Române, în vederea reconstituirii și cunoașterii realităților istorico-demografice din acea perioadă.

O altă latură a informației istorice cuprinsă în vechile însemnări este și aceea care se referă la impactul unor epidemii, calamități naturale, evenimente politice violente asupra factorului demografic.

Chiar dacă aceste însemnări nu prea conțin cifre, rezultatul acestor impacturi asupra fenomenului demografic putând fi determinat doar pe baza unor aprecieri estimative și evident subiective ale cercetătorului contemporan, este demn de reținut faptul că ele permit totuși, câtuși de puțin, asimilarea unor tendințe ale unor fenomene demografice la un moment dat și permit de asemenea stabilirea unor date sau serii de date cu privire la stabilirea în timp și în spațiu a unor cutremure, epidemii, incendii, inundații etc.

Fără a putea preciza pe baza însemnărilor, mărimea pierderilor omenești ca urmare a epidemiilor, se poate trage concluzia, că aceste categorii de surse istorice, completează informațiile cu privire la frecvența, intensitatea și durata epidemiilor și la impactul lor general, asupra factorului demografic.

Tratarea ca surse nesemnificative a vechilor însemnări românești, lipsește cercetarea istorică de o contribuție informativă importantă fără de a cărei contribuție, cunoașterea societății medievale în spațiul românesc, rămâne incompletă.

Bibliografie

1. Bârlea, Ioan: *Însemnări din bisericile Maramureșului*, București, 1909.
2. Corfus, Ilie: *Însemnări de demult*, Editura Junimea, Iași, 1975.
3. Duțu Alexandru: *Culturile văzute dinăuntru*, studiul introductiv la antologia de texte *Dimensiunea umană a istoriei*, București, 1968.
4. Iorga, Nicolae: *Studii și documente*, vol.XV, București.
5. *Biblioteca Academiei Române*, C.R.V.: schimb 5.
6. *Carte veche românească în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare* (Prefață de Virgil Cândea), București, 1972.